”For også eg treng vel nokon ...”

- om *Dødsvariasjonar* - et dramatisk stykke av Jon Fosse

Ved Nora Blaasvær

Kan hende burde døden være på scenen i alle skuespill. Den er jo et faktum. Ja, kan hende burde døden stå i kroken på enhver scene. ”For hvis du bare vil leve, og ikke vil ta døden med inn i livet, får du dødsangst,” sier Jon Fosse, dramatiker og mannen bak stykket “Dødsvariasjonar” som har gått på Nationaltheatret i Oslo det siste halvåret. I “Dødsvariasjonar” er døden på scenen til enhver tid. Og i “Dødsvariasjonar” velges døden fremfor livet, gjennom selvmordet til den unge Dottera i stykket.

Den selvmordsnære

Og her berører teaterstykket noe sentralt i møte med den selvmordsnære. Dottera viser oss følelsen av at uansett hvordan hun snur og vender på det som er hennes liv, så blir det bare ikke bedre. Da blir det nærliggende å tenke at døden må være bedre enn livet. *Dødsvariasjonar* evner å levendegjøre det store dilemmaet; hvor lenge skal man være i smerten og vente på den gode endringen, det potensielle vendepunktet? Ja, hvor lenge bør man egentlig holde ut? *Dødsvariasjonar* synliggjør den selvmordsnæres problemstilling: Er det ikke bedre å avslutte det hele, og la dødens hvile favne seg? Men samtidig lar ikke stykket oss stå igjen med opplevelsen av at det er slik det er. Tvert i mot. *Dødsvariasjonar* lar Dottera velge sin vei, hun velger selvmordet, men vi får også et glimt inn i det som er hennes anger inn i døden – som ikke synes så varm og hvilende som hun hadde forestilt seg.

Dottera:

*”Eg skulle ikkje ha gjort det
Eg vil leve
Eg vil sjå sjøen
Eg vil sjå bølgene på sjøen
Eg vil gå i regnet
i vinden
i mørkret
Eg vil være hos dykk
Eg ville ikkje gjere det”*

Jon Fosse har selv sagt i forbindelse med dette stykket: ”Det gode med livet er at ting bare skjer i blant.” Og med det sier han noe om verdien av å holde ut. Han sier noe om troen på at det uforutsigbare i livet er håpefullt for oss alle. Men hvordan formidle dette til den selvmordsnære, som har dødsdriften som en større realitet i sitt liv enn livsmotet og håpet?

Kan hende er det her Jon Fosse mest av alt lærer oss noe om møtet med den selvmordsnære og med et menneske fylt av lengsel etter dødens hvile.

Døden er på scenen – som Vennen. Døden er på scenen som den etterlengtede kjæresten og den gode flørten. Døden er på scenen som det som gir den etterlengtede hvile, og døden presenteres for oss som det som skal gjøre smerten mindre. Dødsdriften er der også – som det dominerende fremfor livslysten.

Dødsvariasjonar er et konfronterende, nært og bevegende stykke. Det viser oss et ungt par og deres datter, og det viser oss deres levde liv, i famlende samspill, men mest i deres ensomhet. Det viser oss den enkeltes søken etter trygghet og kjærlighet, som mer eller mindre mislykkes for dem alle. Og hele tiden er døden med – på scenen, og i deres liv. Døden blir Vennen for Dottera. Døden blir hennes kjærlighets lengsel. ”For også eg treng vel nokon”, sier Dottera – og finner denne nokon i Vennen.

Gjennom et konsentrert stykke, hvor tid og rom stadig skifter, tar Fosse oss med i et livsløp som er kort, men som gir uttrykk for stor og vedvarende ensomhet. Et livsløp som er preget av dødsdrift, og

som ender med selvmord. Men også med en anelse anger hos Dottera i det hun er på vei inn i døden, hvor hun plutselig kjenner på en lengsel tilbake til det og de som var.

Dødsvariasjonar er et stykke som får oss til å stille spørsmål om hvorfor det ble som det ble. Og om hvorfor det blir som det blir – i våre liv. Hvorfor er Dottera så ensom i sitt liv? Er det noen mennesker som bare har den store ensomheten i seg? Eller er det livet eller mangelen på samliv som skaper ensomhet? *Dødsvariasjonar* viser oss foreldre som selv har en stor ensomhet i sitt liv og i sitt samliv, og som ikke evner å forholde seg til Dotterens ensomhet. Det er et stykke som lett åpner skyldspørsmålet i oss, men *Dødsvariasjonar* handler likevel ikke om skyld. Menneskene i stykket gjør så godt de kan, og er ganske sikkert ikke ”verre” enn de fleste av oss i våre møter med hverandre. Men *Dødsvariasjonar* synliggjør lengselen etter noe bedre, lengselen etter å ha det bra, rett og slett.

Nationaltheatret

ikke i seg den beskyttelsen som bærer gjennom det smertefulle. Den selvmordsnære Dottera klarer ikke å se at det uforutsigbare ved livet også er det håpefulle. Den unge kvinna (mora), som vi også møter som Den eldre kvinna (fortsatt mora) er selv såret, og hun lever et liv hvor vi opplever at savnet etter å bli sett og møtt er dominerende. Likevel formidler hun livsmot. Og akkurat her blir *Dødsvariasjonar* et særdeles fascinerende stykke dramatikk – som viser oss livet som så uforståelig og uforklarlig til tider. Spørsmålet hvorfor det ble som det ble – for meg og for deg, er relevant og legitimt.

Etterlatte i møte med skuespillerne

Etterlatte ved selvmord fikk i vinter møte noen av skuespillerne i *Dødsvariasjonar* til en samtale om stykket etter en av forestillingene. Det var Oslo Fylkeslag av LEVE (Landsforeningen for etterlatte ved selvmord) som arrangerte denne kvelden, og skuespillerne var umiddelbart åpne på at de hadde vært preget av at publikum i salen denne kvelden var personlig berørt av tematikken. Skuespillerne fortalte om sin prosess i prøveperioden, hvor den hudløse Fosse-teksten hadde utfordret til samspill utover det vanlige i en oppsetning. Fosse gir ingen anvisninger for tid, rom, sted, navn eller sceneoppsett. Han har skrevet en tekst, og så er det skuespillerne utfordring å samspille ut fra denne.

Skuespillerne, denne kvelden representert ved Bjørn Skagestad, Frøydis Armand og Cecilie Mosli, fortalte hvordan nettopp denne hudløsheten gjør forestillingen ulik hver kveld. De må lytte intenst til hverandre og besvare stemninger og stemmeleier som endres fra kveld til kveld.

"*Dødsvariasjonar* er et stykke det er umulig å distansere seg fra, det er i nåtid og berører hver eneste gang," sa Armand. Og akkurat denne kvelden var nok lyttingen enda mer markant – med så mange berørte og etterlatte ved selvmord i salen. Skuespillerne vektla at de ikke opplever at *Dødsvariasjonar* handler om skyld. Tematikken er selvmord og konflikter i livet ellers, men stykket fordeler ikke skyld. Skuespillerne formidlet videre hvordan de har måttet jobbe med ikke å synes

synd på karakterene, men heller fokusere på å føle slik som dem. Og det klarer de godt. De etterlatte opplevde at maktesløsheten ble troverdig fremstilt – men samtidig at angsten og dramatikken i møte med selvmordet er så enda mye større i virkeligheten enn det stykket klarer å få frem. De etterlatte gjenkjente også foreldrenes fornemmelse av at noe var galt med Dottera. Så mye mer fornemmelse enn faktisk viten preger den etterlattes erfaring av livet nær en selvmordsnær. Utfordringen i det å åpne opp fornemmelsen og spørre direkte, for å få kunnskap, er stor – og kanskje for stor for de aller nærmeste. Som etterlatt kan det være vondt å se hvordan Dottera umiddelbart kjenner seg forstøtt når hun treffer døden (Vennen). Samtidig som det nok skaper gjenklang i manges erfaringsbakgrunn. Det er mange etterlatte som sitter med erfaringen av at "*det var ingenting vi kunne gjøre for å nå inn, samme hva vi gjorde, så eller var – så var den selvmordsnære i en annen virkelighet eller i en annen forståelse.*"

Dotteras lengsel etter det guddommelige og hennes lengsel etter døden, kan forstås ut fra lengselen etter å ha det bra. Så er ikke dette alle selvmordsnæres eller alle etterlattes historie, noe skuespillerne var svært klar over. De formidlet tydelig at de har måttet våge å spille *denne* historien, selv om det er sårbart for andre som opplever at deres historie er annerledes og også gjerne hadde sett at deres erfaring ble formidlet. Men noe gjenkjennbart er det kan hende for oss alle i temaet Fosse berører i flere av sine stykker; mennesker som ikke snakker sammen.

Dødsvariasjonar er et nådeløst stykke mot mennesker som ikke klarer å snakke sammen og være nær hverandre. Og det er et utfordrende stykke for berørte som ønsker livsmot og glede som viktigste ingredienser i sine kjæres liv. Frøydis Armand forteller hvordan hun som mor (Den eldre kvinna) vil livet, og ikke klarer å akseptere at hennes barn vil døden. Som mor vil hun ikke inn i dialogen med sin datter om hennes døds lengsel. Som mor er hun jo livgivende! Og akkurat det var det nok flere i salen denne kvelden som kunne kjenne seg igjen i.

Karakterene i *Dødsvariasjonar* sier alle til den ensomme Dottera: "*Kom berre til meg, kom om det er noko du treng...*" De inviterer til samvær, men krever hennes initiativ og vilje. Døden derimot, sier: "*Eg kan komme til deg.*" I det blir døden Vennen for Dottera.

Om beskyttelse

Jon Fosse viser i *Dødsvariasjonar* hvordan døden besøker oss alle i løpet av livet, gjerne i vanskelige livssituasjoner, hvor smerten synes større enn vi kan bære. Så er det kanskje noen mennesker som bærer i seg beskyttelse mot dødstankene og dødsdriften, mens andre er mer ubeskyttede. I *Dødsvariasjonar* er det en kort sekvens hvor Den unge kvinna (mora) får besøk av døden. Døden går etter henne i ett av hennes smertelige øyeblikk, men hun skyver den vekk. Hennes livsmot bærer henne også i smerten. Også hun er ensom, men beskyttet mot dødens tiltrekkende kraft. Hvorfor henne og ikke Dottera? Fosse gir ikke svar, men våger på en klok måte å stille spørsmålene, og han hjelper oss til å se hvordan døden angår oss alle. Fosse viser hvordan angsten for døden skaper avstand i våre liv, men også hvordan flørten med døden – gjennom Vennen – skaper farlig nærhet som ikke fremmer liv. Den selvmordsnære har kan hende

"For også eg treng vel nokon ..."

Ensomheten er det som sterkest karakteriserer Dottera i *Dødsvariasjonar*. Lengselen etter å bli sett, men samtidig frykten for de andre, for skuffelsene i relasjoner, for avvísningen fra andre mennesker, følger henne hele livet. Men så føler hun seg altså forstått av Vennen. Relasjonen dem i mellom fremstilles som en flørt, med en nærhet som har i seg det lekende og kjærlige, og samtidig det tiltrekkende og litt farlige. Etter hvert som relasjonen mellom Dottera og Vennen utvikler seg, advarer Vennen Dottera mot å bli for nært knyttet til ham, noe hun stiller seg helt uforstående til.

Dottera:

*"For også eg treng vel nokon
Og ein kan jo ha si hemmelege
tenkte
ro
der ein kviler
berre kviler
i kvarandre"*

Og Vennen blir igjen med på flørten og går inn i nærheten, som blir sterkere og stadig viktigere for Dottera. Gjennom denne relasjonen viser Fosse oss hvordan dødslengselen mer enn noe er en kjærlighetslengsel for Dottera – *"for også eg treng vel nokon ..."*

Når døden er et faktum

Den eldre kvinna (mora):

*"Dei fann henne om morgonen
flytande i sjøen"*

Ho låg og flaut i sjøen"

"Smerten ved å leve er så stor at hvert sekund blir så langt," ble det sagt av en etterlatt i samtalen med skuespillerne. Og det kan vel beskrive smerten både for den selvmordsnære – og smerten for den etterlatte når døden er et faktum. Utdrag fra en samtale mellom den etterlatte moren og faren kan kanskje skildre noe av denne smerten:

Den eldre kvinna (mora):

*"Vi skulle ha gjort noko
ja for lenge sidan"*

Den eldre mannen (faren):
"Ja"

Den eldre kvinna (mora):
"Vi må gjere noko"

Den eldre mannen (faren):
"Vi kan ikkje gjere noko"

Den eldre kvinna (mora):
"Er det for seint"

Den eldre mannen (faren):
"Alt er for seint"

Den eldre mannen (faren):

"Eg forstår det ikkje"

Den eldre kvinna (mora):

*"Den einaste dotter vår
Det einaste"*

Den eldre mannen (faren):

"Det einaste barnet vårt"

Den eldre kvinna (mora):

*"Men det kan ikkje vera slik
Det går ikkje an"*

Kan hende burde døden være på scenen i alle skuespill. Den er jo et faktum. Kan hende burde døden stå i kroken på enhver scene. *Dødsvariasjonar* gir oss et sjeldent møte med døden. Den døden vi kanskje aller mest sliter med å snakke om, den valgte avslutningen på et liv, selvmordet. Samtidig gir *Dødsvariasjonar* oss et møte med oss selv midt i våre liv, i våre relasjoner og i våre møter med smerte. *Dødsvariasjonar* er poetisk vakkert og tematisk brutalt på en gang. Slik livet vel er det.

Kildehenvisninger:

Fosse, Jon: *Dødsvariasjonar*. Oslo: Samlaget, 2002.

Program for forestillingen *Dødsvariasjonar*.
Nationaltheatret 2001 – 2002.

Dødsvariasjonar hadde urpremiere på Nationaltheatret 17. november 2001. Regi: Terje Mærli. Scenografi: Åse Hegrenes. Skuespillere: Frøydis Armand, Svein Scharffenberg, Trond Espen Seim, Andrine Sæther, Cecilie Mosli, Bjørn Skagestad.

Jon Fosse (f. 1959) er forfatter og dramatiker fra Strandebar, buset i Bergen. Han er ein av dei mest sentrale samtidsdramatikarane i Europa og den norske dramatikaren ved sida av Ibsen som er mest spelt. Han debuterte i 1983 med romanen

Raudt, svart, og har sidan skrivne rundt 15 teaterstykker og dessutan filmmanus.

Nora Blaasvør er generalsekretær i Kirkens SOS i Norge. Hun har lang erfaring som frivillig medarbeider på krisetelefonen, samt fra andre tillitsverv i Kirkens SOS. Hun har tidligere jobbet med organisasjonsutvikling og internasjonale studier.